

Вх, № 40-05-06-10/15.02.2013г.

ДО

НАУЧНОТО ЖУРИ,
УТВЪРДЕНО СЪС ЗАПОВЕД
№ РД-090-2 ОТ 14.1.2013 Г. НА
ЗАМ-ДИРЕКТОРА НА
ИНСТИТУТ ЗА ДЪРЖАВАТА И
ПРАВОТО-БАН

РЕЦЕНЗИЯ

от Красен Стойчев, доктор на юрид.науки

на дисертация за получаване на образователната и научна степен „доктор по право” на тема „Грешката като основание за унищожаване на договорите”

от Ангел Шопов

Дисертационният труд е посветен на класическа по своето съдържание тема. В нашата литература, въпреки че е писано много по въпросите на грешката като основание за унищожаване на договорите, не ѝ е било посветено цялостно монографично изследване. Темата, както показва научните разработки по нея и натрупаната практика у нас и в чужбина, е трудна не само като обхват, но и в дълбочина. Тя се докосва до немалък като брой въпроси на юридическата теория и практика и изследването на проблема изисква висока степен на овладяване на юридическите знания и опит за анализ. Веднага бих искал да отбележа, че представената работа впечатлява с начина, по който е проведено изследването, задълбоченият разбор на проблема и познанията, които авторът демонстрира, вкл. по отношение на застъпваните в чуждестранната литература и съдебна практика тези. Изследването е проведено на високо научно ниво, то е добре обмислено и системно проведено без да се допускат логически дисбаланси и противоречия.

Дисертацията, която представя гл.ас. Ангел Шопов, се състои от четири глави, увод и заключение. Всяка от главите обхваща няколко параграфа, в които се оформят подразделения. Първата глава е посветена на пороците във волята; втората съотношението между грешката при сключване на договорите и грешката като основание за тяхното унищожаване; третата на релевантната грешка за унищожаване на

договорите и четвъртата на по-важните видове грешки и съотношението на грешката с отговорността за недостатъци. Заслужава да се изтъкне, че структурата на дисертационния труд е правилно оформена съгласно класическите правила за подобен вид изследване. Тя върви от общите въпроси към конкретните и от очертаването на правната природа на правната фигура към видовете ѝ. Структурата на труда е така обособена, че да обхване проблема в неговата цялост и да въведе система в анализа на отделните му аспекти. Все пак по възприетата структура на труда могат да бъдат направени и някои бележки. Прави най-напред впечатление съдържанието на глава втора. В нея специално място се отделя на съотношението на грешката при сключване на договорите и грешката като основание за сключване на договорите. Структурата, по която се развива изложението и начинът, по който се разглеждат въпросите оставят впечатлението за общи признаци на конструкциите за грешката-пречка и грешката-порок, и успоредно с това допускат грешката като основание за унищожаемост да се представи като своеобразно развитие на идеи, които са характерни за грешката при сключването на договорите. В духа на подобна постановка е и твърдението, че едва при приемането на Френския граждански кодекс се наблюдава „окончателно относително обособяване” на двата вида грешки (с.67). Така възприетата в глава втора структура на изложение насочва към извод, който в чисто концептуален план ми се струва неприемлив, а именно за съществуването на общо или родово правно понятие за грешка. и принципната допустимост нейните основни форми да се представят все като обособен вид порок на волята. Грешката при сключването на договора или както тя се обозначава още като грешка-пречка изразява като правило изначалната липса на съгласие, за разлика от грешката-порок, която няма подобни претенции. Двата аспекта на поразеното съгласие имат различна природа, следват различна логика и не водят до сходни правни последици, т.е. те не са явления от един и същи порядък. По-скоро може да става дума за различни форми на опорочена воля, теза която не е чужда и на изложението, което се развива в първата глава на настоящия труд. Въобще структура на съчинението би следвало да бъде съобразена с факта, че не сме изправени пред близки като вид правни институти и евентуалните прилики и разлики между тях трябва да се обсъждат след като се обясни и очертае правната природа на разискваната правна фигура и то доколкото е констатиран някакъв елемент на сходство. Обръщам внимание на всичко това, защото структурата на всеки труд „изпраща” наред с друг фактори сигнали относно концептуалната позиция на автора и не бива да внася съмнение в нея.

Дисертационният труд се опира на изключително богат научен апарат. Използваната българска и чуждестранна литература е важно негово достойнство и му придава едновременно и дълбочина и тежест като научно изследване. При обсъждането на въпросите на грешката авторът демонстрира завидно познаване на теорията и практиката във Франция, Италия и Германия – дискусиите, които се водят там, развитието на възгледите и новите тенденции в обсъждането на проблема - всичко това представено, систематизирано и анализирано с необходимото старание и акуратност. Полемиката, която се води с някои автори относно техни становища е коректна и задълбочена. Авторът обстойно анализира и съдебната практика у нас и в чужбина, която има отношение по темата на дисертацията. Тя е представена най-вече в контекста на определени теоретични постановки и се привлича за да илюстрира определени изводи и заключения, както и да се потърси опора за критичен поглед върху една или друга застъпвана теза.

При анализа на правната природа на грешката авторът използва класическите методи за правни изследвания, а именно логическия и правно-догматичния. Широко се застъпва и методът на езиковия анализ. Използва се също така в голяма степен и при това твърде удачно сравнителния метод, както и историческия метод. Целта е да се очертае сложния характер на грешката като основание за унищожаване на договорите, многопластовата палитра от теории, които са били разработени във връзка с правното осмисляне на нейната същност. Като цяло авторът стои на позициите на правния позитивизъм, но не в чистия му вид. Макар и в най-общ план той търси връзката между обсъжданата правна категория и нейното възприемане във философията и психологията, но тя е по-скоро отбелязана, отколкото да се набелязват някакви реални форми на влияние, вкл. начина, по който правото интерпретира елементи от понятийния апарат на други науки. В крайна сметка авторът изрично заявява, че обект на изследване в работата ще бъдат главно правните белези на понятието, доколкото то е релевантно за правото.

Заслужава да се изтъкне по-нататък, че изследването е проведено поначало последователно, от единни позиции и не са допускат вътрешни противоречия от гледна точка на концептуалните възгледи на авторката. Тезите са аргументирани, изказваните по спорни въпроси становища са внимателно, задълбочено и конструктивно анализирани. Начинът, по който се разработва темата показва, че авторът познава задълбочено и прецизно теорията на гражданското право, както и теорията на правото. Специално заслужава да се подчертае, че езикът на дисертацията е много добър, ясен и

точен. Бих да посоча обаче, че в някои случаи се навлиза в ненужни терминологични обяснения, след което в крайна сметка обикновено се заключава, че няма основание някой от термините да бъде предпочетен, те се припокриват или липсва смислова разлика между тях (с.7), като например „порок на волята” и „пороци на волята”, „порок на волята” и „порок на волеизявлението”, „съгласие” и „съглашение”. В контекста на твърдението, че терминът само приблизително дава указание относно характеристиките на явлението, подобни терминологични разсъждения до голяма степен се оказват самоцелни. Бих препоръчал също така специфични за френската юридическа терминология думи като например *errans* да се използват само когато се обсъждат застъпвани във френската правна литература тези, но не и тя да се „вклинява” в българския юридически език, най-малкото защото в двете правни системи, макар и да следват една и съща логика, съществуват определени разлики при поставянето и разработката на института на грешката. Не може обаче да не се признае, че авторът е овладяла отлично специализираната юридическа терминология, умее да води полемика и да аргументира становищата си, добросъвестно използва специалната литература. Като цяло тя показва високи възможности за самостоятелно научно мислене, способност за систематизация на материала и научно обсъждане на поставените въпроси.

В крайна сметка гл. ас. Ангел Шопов ни предлага без съмнение една твърде успешна и сполучлива работа, която без съмнение заслужава висока оценка.

Като оригинални и с подчертан характер на приноси в дисертацията могат да се открият следните положения:

1. Предложеният труд е първото у нас монографично изследване на класически институт на гражданското право;
2. Очертани са общите характеристики на правната конструкция „порок на волята”, като на основата на систематизирането на възгледите се предлага определение за нея;
3. В труда са систематизирани основните теории за грешката като основание за унищожаване на договорите и се дават аргументи в полза на тезата за грешката като съчетание между убеждение и заблуждение;
4. Систематизирането на подходите за очертаването на релевантната грешка, както положителните, така и отрицателните страни на всеки от двата възможни подхода;
5. В труда се предлага задълбочен анализ на основни аспекти на грешката като основание за унищожаване на договора като „съществената грешка”, „грешката в

субстанцията” и начинът, по който те се съотнасят към елементите от фактическия състав на грешката;

6. За първи път у нас се обсъжда въпросът за съзнателното поемане на риск и неговото значение за грешката като основание за унищожаване на договора;

7. Обосновава се възгледът, че убеждението и заблуждението при грешката трябва да засягат не всички, а някои от съществените и желани от страните елементи на договора;

8. Аргументира се тезата, че при преценка доколко е решаващо въздействието на грешката, следва да се предпочете т.нар. усреднен субективен критерий за преценка *in concreto*, пред другите критерии за преценка *in concreto*;

9. Задълбочената аргументация относно неприложимостта на грешката като основание за унищожаване на договора към алеаторните договори и отхвърлянето на тезата за специалния закон като аргумент за обосновка на възприетия възглед;

10. При изследването на различните видове грешки се аргументира тезата, че релевантността им трябва да се преценява с оглед на фактическия им състав;

11. Тезата, че грешката в количеството е правно релевантна, доколкото количеството е оказало решаващо въздействие за сключването на договора;

12. Анализът относно изчерпателния характер на съдържащото се в закона изброяване на видовете грешки;

Изтъкнатите приноси са като цяло са съществен и позволяват да се открият качествата на труда. Те имат важно значение както за юридическата теория, така и по отношение на съдебната практика.

Към изложеното в дисертацията обаче могат да бъдат отправени и някои критични бележки. Преди това бих искал специално да посоча, че самите бележки се отправят към една интересна и задълбочена теоретична разработка и са провокирани тъкмо от тезите, които авторът застъпва.

1. Не дотам прецизна ми се струва формулировката, че грешката представлява квалифицирана форма на незнание (с.110). С основание в работата се отхвърля тезата, че абсолютното незнание би могло да се разглежда като основание за грешка. Грешката се свързва единствено с привидното знание. Тя във всеки случай предполага някакви представи и затова следва при нея ясно да се отграничава привидното знание от незнанието. Още по-малко привидното знание би следвало да се представя като квалифицирана форма на незнание, защото тъкмо опозицията между незнание и привидно знание стои в основата на правното понятие за грешката. Тя представлява

най-напред заблуждение. В този ред на мисли заслужава да се отбележи също така, че ако заблуждението и незнанието не могат да бъдат приравнявани, то няма как заблуждението да бъде форма на незнанието (с.113). От юридическа гледна точка двете трябва да бъдат категорично разграничени, защото първата основна характеристика на правното понятие за грешка е тъкмо заблуждението, в качеството му на невярна представа. Как в други науки анализират посоченото съотношение е въпрос, който би следвало да остане ирелевантен за правото. Още повече грешката в правото е доста по-специфична в сравнение с философските или използваните в обикновения език разбирания за нея.

2. В работата авторът, когато иска да означа грешката като основание за унищожаване на договора, последователно използва терминът „грешка-порок”. Доста по-рядко той говори за грешка, без да прави по-нататък уточнения. Вече стана дума когато се спрях на структурата на труда, че авторът застава на позиция за съществуването на общо понятие за грешка като общото между грешката-порок и грешката-пречка и доказателство за това той търси в общия момент, в който те се проявяват, а именно момента на сключването на договора. Предпочитанието към терминът „грешка-порок” потвърждава, че той иска да наблегне на идеята си за общо понятие за грешка. Подобна теза не може да намери подкрепа най-напред в нормативната уредба. Моделът на законодателството ни е друг. Случаите на „грешка-пречка”, доколкото те съществуват се обхващат в основанието „липса на съгласие”, „липса на причина” или „липса на предмет” като основания за нищожност на договора (чл.26, ал.2 ЗЗД). Фактът, че и двете представляват някакъв порок на волята, не е достатъчен сам по себе си да бъдат обхванати в единна категория. Трябва да се отчита и характера на съответния в единия и в другия случай порок на волята. Липсата на съгласие, вкл. пречката да се постигне съгласието, води въобще до липса на воля и не виждам основание случаите, когато порокът е от такъв характер, че въобще изключва волята, да се оприличава на случаите, когато порокът не изключва съгласието. Разликата е в съществени характеристики на двата порока и затова не мисля, че е обосновано тяхното обединяване в обща категория. Обстоятелството, че става въпрос все за порок на волята, не може да оправдае „окупняването” на отделните пороци на волята единствено заради самото окупняване. Подобна теза има рефлексии в редица насоки, за съотношението между нищожност и унищожаемост, характерът на тези санкции, формулата, по която те се градират и т.н.

Във връзка с казаното следва да се отбележи и друго обстоятелство. Ситуацията на сключен договор, макар и с порок на волята и на липсата въобще на договор, не може да не бъде отчитана от законодателя при уредбата на едната и другата хипотеза. Щом порокът е от такъв характер, че да изключи въобще наличието на договор, тъкмо фактът на липсата на съгласие, наред с естеството на порока ще бъдат от значение за избора на правна уредба и нейните параметри. Затова и правната уредба се раздвоява между унищожаване на договорите поради грешка, измама или заплашване, от една страна нищожност на договора по силата на чл.26, ал.2 ЗЗД. Двете уредби от своя страна са специални и затова изключват преддоговорната отговорност.

3. Мисля, че от допълнително обмисляне се нуждае обсъждането на проблема за разликата между грешката и недобросъвестността. Най-общо погледнато недобросъвестността може да бъде или форма на психическо отношение или пък да ѝ се придаде смисъл на етическа категория. От друга страна, следва ясно да се изтъкне, че въпросът за грешката винаги е проблем на волеобразуването, на съгласието и следва да остане и да бъде анализиран в контекста на изискването направените насрещни волеизявления действително да съвпадат, т.е. идеята за *consensus ad idem*. Въобще доколко и как точно двете могат да се сравняват, остава открит въпрос и ми се струва, че допирът между тях може да се изведе най-вече с оглед последиците от грешката (чл.28, ал.3 ЗЗД).

По-нататък, струва ми се някак произволен изводът, че недобросъвестността при грешката е израз на идеята за установяване на определена степен на справедливост (с.76). Вярно е, че недобросъвестността при грешката не е равнозначна на вина, но автоматически това не превръща грешката като основание за унищожаване на договора в инструмент за установяване на справедливост. Подобни формули „извеждат“ въпроса за грешката като основание за унищожаване на договора извън неговата естествена среда, а именно като проблем на съгласието.

4. В дисертацията доста подробно се анализират двата основни компоненти на грешката като основание за унищожаване на договора и по-специално заблудението и убеждението, че представите на страната не съответстват на действителността. Необходимостта от тях е без съмнение. Въпросът е как се интерпретира съотношението между тях. Твърдението на автора е, че търсенето на убеждение би имало смисъл при грешката, доколкото е установено преди това конкретно заблудение (с.81). То оставя обаче впечатлението за безусловна поредност на проявлението на тези два психологически елементи, т.е. заблудението предхожда във времето убеждението, че

представите съответстват на действителността. Струва ми се обаче, че обикновено заблудението и убеждението се проявяват едновременно. Правилно обаче в дисертацията се настоява, че без заблудение няма как да се говори за убеждение. Разкъсването на връзката между тях означава просто, че няма грешка.

5. Заслужава да се помисли отново по развитите в дисертацията съображения относно природата и характеристиката на т.нар. случайни и естествени елементи от съдържанието на договора. Въпреки обратното твърдение (с.141), по същество разликата между тях определено се замъглява. Включването на естествените елементи в съдържанието на договора не зависи от волята на страните по договора и няма как то се изключи от тях. Струва ми се, че има вътрешно противоречие има между определението за естественото съдържание на договора и възможността те да се включат в диспозитивни правила.

6. Авторът подчертано е склонен в труда си да представя основни гражданскоправни понятия като порок на волята, грешката в мотивите, нищожност, съдържание на договора, предмет на договора, в широк и тесен смисъл. Така, макар и инцидентно той се отдалечава от предмета на изследването си и навлиза в ненужни обяснения. В някои случаи той изрично приема, че подобно раздвояване остава без значение за института на грешката като основание за унищожаване на договора, напр.относно предмета на договора (с.158), съдържанието на договора (с.146). Разграничението между тесен и широк смисъл на предмет на договора има по-скоро теоретично значение в контекста на преценката, дали изброяването по чл.28 ЗЗД е изчерпателно или не. Разграничението между широк и тесен смисъл на грешката в мотивите се отчита, че не е особено осезателна (с.187). Колкото до обособяването на широк и тесен смисъл на нищожността, то не е в синхрон с опита хипотезите на несъответствие между начина на сключване на договора и императивни норми да се обединят в обща група със случаите на грешка като основание за унищожаване на договора.

7. Като цяло заслужават подкрепа изводите, които авторът прави във връзка с чл.210 ЗЗД. Ако обаче този текст въвежда като цяло една специална конструкция, доколко невъзможността за прилагането ѝ поради обстоятелството, че отклонението в пространството на имота е под 1/10, би било основание за прилагане на общия режим, т.е. да се иска унищожаване на договора поради грешка? Според мен става дума за специална уредба, която въобще изключва общия режим и случаите на по-малки отклонения би следвало да се разглеждат като маловажни или несъществени.

8. Много прецизно в труда се прави разграничението между унищожаването на договорите поради грешка и отговорността за недостатъци. Принципната теза, че става въпрос за различни правни институти заслужава подкрепа. Все пак преди да се направят изводите относно възможността за избор между двете, представената работа би спечелила ако авторът се бе спрял по-подробно на обосновката на отговорността за недостатъци като установена със закона гаранция по отношение качеството на вещта и оттук да опише как тя се съотнася с грешката. Това е необходимо най-малкото защото този момент е центърът около който се изгражда целия институт, вкл. и неговата обосновка като неизпълнение, наред с невъзможността за изпълнение и забавата, както и неговото влияние върху други нововъзникнали институти. Затова и съображенията, че отговорността за недостатъци не дава големи възможности на купувача или пък влошава неговото положение, изглеждат не дотам солидни и убедителни. Правните последици произтичат от логиката и целите на даден правен институт и трябва да се обсъждат в тяхната светлина, вкл. и когато се дават оценки за тях. От друга страна, възприетото като изходно положение за законова гаранция, не може да не окаже влияние върху възможността проблемът да бъде обсъждан от позициите на субективните възприятия на купувача относно качествата на вещта. Въобще тезата, че отговорността за недостатъци не изключва унищожаването на договора поради грешка, има нужда най-малко от допълнителна аргументация.

Направените критични бележки в никакъв случай не засягат принципните постановки на разработката и не могат да разколебаят много доброто впечатление, което прави представения труд. В голямата си част те засягат застъпени в него отделни тези и конструкции. Въпреки тези критични бележки несъмнено дисертационният труд на гл.ас.Ангел Шопов напълно отговаря на изискванията за получаване на образователната и научна степен „доктор”. В него той демонстрира ерудиция, познания и сериозни възможности за самостоятелно теоретично мислене, в което доминира правния анализ и логика, правните конструкции и систематизация.

В заключение бих искал да обобщя, че представената дисертация „Грешката като основание за унищожаемост на договорите” представлява единственото у нас монографично изследване на значим правен проблем и има характер на задълбочено научно изследване, което е проведено на високо теоретично ниво. По твърде оригинален начин в него задълбочено и с вещина се изследва класическа правна фигура като се систематизират и анализират различните теоретични направления, възникнали по повод обяснението на нейната правна природа, както и натрупаната у нас и в

чужбина съдебна практика и на тази основа се правят интересни и аргументирани заключения. Считаю, че дисертационният труд на главен асистент Ангел Шопов притежава несъмнени високи достойнства и като имам предвид неговото съдържание категорично предлагам на научното жури да одобри работата на дисертанта и да му присъди образователната и научна степен „доктор по право“.

15 февруари 2013 г.

София

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'V. Angelov', written in a cursive style.